

Drugi Vatikanski koncil

**Deklaracija  
»Gravissimum  
educationis«  
o kršćanskom  
odgoju**

Vatikan, 1965.

PAVAO BISKUP  
SLUGA SLUGU BOŽJIH  
ZAJEDNO S OCIMA SVETOGA SABORA  
NA TRAJAN SPOMEN  
DEKLARACIJA  
»GRAVISSIMUM EDUCATIONIS«  
o kršćanskom odgoju  
U Rimu, kod Sv. Petra, dne 28. listopada godine 1965.

Prijevod: Kršćanska sadašnjost

## Proslov

Sveti ekumenski Sabor je pažljivo razmotrio veoma važno značenje odgoja u ljudskom društvu i životu i njegov sve veći utjecaj na društveni napredak našeg doba.<sup>1</sup> Doista, odgoj mladeži, čak i neko trajno obrazovanje odraslih, u današnjim prilikama postaje i lakše i hitnije. Ljudi naime postavši sve svjesniji vlastitog dostojanstva i zadatka žele iz dana u dan aktivnije sudjelovati u društvenom a napose ekonomskom i političkom životu.<sup>2</sup> Zapanjujući napredak tehnike i znanstvenog istraživanja te nova sredstva društvenog saobraćaja omogućuju ljudima više slobodnog vremena, da lakše pristupe duhovno-kulturnoj baštini i da se tješnjom povezanošću skupina i naroda međusobno dopunjuju.

Stoga se svugdje javljaju nastojanja, da se odgoj što više unaprijedi. Javnim dokumentima se proglašavaju i zajamčuju osnovna prava ljudi na odgoj, a posebno prava djece i roditelja.<sup>3</sup> Budući da broj učenika naglo raste, posvuda se umnožavaju i usavršavaju škole i osnivaju druge odgojne ustanove. Novim se eksperimentima usavršavaju metode odgoja i obrazovanja. Poduzimaju se, doduše, veliki naponi da one budu pristupačne svim ljudima, iako mnoga djeca i mladići još uvijek nemaju ni osnovne pouke, a ni toliki drugi nemaju prikladnog odgoja, kojim se u isti mah razvijaju istina i ljubav.

Sveta Majka Crkva — da ispuni nalog koji je primila od svog božanskog Utemeljitelja, naime da navješćuje tajnu spasenja svim ljudima i da sve obnovi u Kristu — mora voditi brigu o cijelom ljudskom životu, pa i o zemaljskom ukoliko je povezan s nebeskim pozivom.<sup>4</sup> Stoga Crkva ima svoj udio u unapređivanju i proširivanju odgoja. Zato Sveti Sabor proglašava neka osnovna načela o kršćanskom odgoju, naročito u školama, koja će posebna pokoncilaska komisija šire obraditi a biskupske konferencije primijeniti na prilike pojedinih krajeva.

## Opće pravo na odgoj i njegov pojam

1. Svi ljudi, bilo kojeg porijekla, položaja i dobi, imaju na temelju dostojanstva svoje osobe neotuđivo pravo na odgoj<sup>5</sup> koji odgovara njihovu životnom cilju,<sup>6</sup> osobnoj sposobnosti, razlici spolova, i koji je prilagođen domovinskoj kulturi i predajama, te je ujedno otvoren za bratsko partnerstvo s drugim narodima radi promicanja pravog jedinstva i mira na zemlji. Pravi odgoj ide za izgradnjom ljudske osobe u vidu njezine konačne svrhe i ujedno u vidu dobrobiti društva kojega je čovjek član i u čijim će funkcijama kao odrasli čovjek sudjelovati.

Djecu i mladiće treba potpomagati — uzevši u obzir napredak psihologije, pedagogike i didaktike — da skladno razvijaju svoje fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti, kako bi postepeno postigli savršeniji osjećaj odgovornosti da svoj život neprestanim naporom pravilno usavršavaju i idu za pravom slobodom, hrabro i odlučno svladavajući zapreke. Prema dobi razvoja neka im se daje pozitivan i pametan seksualni odgoj. Osim toga neka se za učestvovanje u društvenom životu tako odgajaju da bi se mogli — pravilno poučeni potrebnim i prikladnim sredstvima — aktivno uklopiti u različite grupe ljudske zajednice, otvoriti se za dijalog s drugima i rado se dati na posao oko promicanja zajedničkog dobra.

Isto tako Sveti Sabor proglašuje da djeca i mladež imaju pravo na posebnu pomoć da bi ispravnom savješću mogli prosuđivati moralne vrednote i prihvatiti ih osobnom odlukom, kao i na to, da sve savršenije upoznaju i ljube Boga. Stoga usrdno moli sve one koji vladaju narodima ili su zaduženi za odgoj, da se brinu da mladež ne bude nikada lišena ovog svetog prava. A sinove Crkve potiče da se velikodušno zalažu na čitavom području odgoja, naročito

oko toga da se velike blagodati odgoja i obrazovanja što prije prošire na sve ljude cijeloga svijeta.<sup>7</sup>

## Kršćanski odgoj

2. Svi kršćani, budući da su preporođenjem iz vode i Duha Svetoga postali novo stvorenje<sup>8</sup> te se nazivaju i jesu sinovi Božji, imaju pravo na kršćanski odgoj. On ide samo za tim da kršćani, dok se postepeno upućuju u spoznaju misterija spasenja, postaju svakim danom sve svjesniji dara vjere što su ga primili. Neka se nauče u duhu i istini klanjati Bogu Ocu (usp. Iv 4, 23) ponajprije u liturgijskom činu i oblikovati svoj život po novom čovjeku u pravdi i istinskoj svetosti (Ef 4, 22-24). Neka se tako izgrađuju u savršenog čovjeka, do dobi Kristove punine (Ef 4, 13), i pomažu u izgradnji Mističnog Tijela.

Osim toga neka, svjesni svog poziva, uče svjedočiti za nadu koja je u njima (1 Pt 3, 15) i pomagati kršćanski preporod svijeta; pri tome naravne vrednote, ugrađene u cjeloviti pojam čovjeka koga je Krist otkupio, trebaju služiti dobru čitavog društva.<sup>9</sup> Zato ovaj Sveti Sabor povjerava pastirima vjernika veoma odgovornu dužnost da sve učine kako bi se tim kršćanskim odgojem obogatili svi vjernici, a osobito mladež, koja je nada Crkve.<sup>10</sup>

## Odgovorni za odgoj

3. Budući da roditelji daju djeci život, oni imaju vrlo tešku obavezu da ih odgajaju, i zato ih treba priznati kao prve i povlaštene odgojitelje svoje djece.<sup>11</sup> Odgojna uloga roditelja je takve važnosti, da se teško može čim drugim zamijeniti. Na njima je da stvore takav obiteljski ambijent — prožet ljubavlju i odanošću prema Bogu i ljudima — koji će pogodovati punom osobnom i društvenom razvoju djece. Obitelj je stoga prva škola onih društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu. Posebno u kršćanskoj obitelji, koja je obogaćena milošću i zadatkom sakramenta ženidbe, treba odgajati djecu od najranije mladosti po vjeri, koju su primila na krštenju, da Boga spoznaju i štiju a bližnjega da ljube. U obitelji djeca stječu prvo iskustvo o zdravoj ljudskoj zajednici i o Crkvi; po njoj, napokon, postepeno ulaze u ljudsku zajednicu i u Božji narod. Neka roditelji ozbiljno shvate kako prava kršćanska obitelj imade važno značenje za život i napredak Božjeg naroda.<sup>12</sup>

Ovoj odgovornoj ulozi odgoja, koja prvenstveno spada na obitelj, potrebna je pomoć cijelog društva. Osim prava roditelja i onih kojima roditelji povjeravaju jedan dio odgoja, i država ima stanovite dužnosti i prava, ukoliko na nju spada da se brine za zajedničko vremenito dobro. Njezin je zadatak da na različite načine promiče odgoj mladeži: da štiti dužnosti i prava roditelja i onih koji imaju udio u odgoju te da im pruža pomoć; da prema principu supsidijarnosti, u slučaju da inicijative roditelja i drugih zajednica nisu dostatne, uzme u vlastite ruke stvar odgoja — poštujući želje roditelja; napokon, ukoliko to zahtijeva opće dobro, da osniva vlastite škole i institute.<sup>13</sup>

S posebnog razloga dužnost odgoja pripada Crkvi, ne samo zato što joj se kao određenoj zajednici ljudi mora priznati pravo na odgoj, nego prvenstveno zato što ima zadatak da svim ljudima naviješta put spasenja, da vjernicima priopćuje Kristov život i da trajno vodi brigu o tome da dođu do punine tog života.<sup>14</sup> Crkva je kao Majka dužna svojoj djeci dati takav odgoj po kojem će cijeli njihov život biti prožet Kristovim duhom, a svim ljudima pruža pomoć

za izgradnju potpune ljudske osobe, za dobrobit ljudskog društva i za izgradnju humanijeg svijeta.<sup>15</sup>

## Različite metode kršćanskog odgoja

4. Ispunjujući svoju odgovornu službu odgoja Crkva vodi brigu o svim prikladnim sredstvima, posebno o onima koja su joj vlastita, a među prvima o katehizaciji.<sup>16</sup> Katehetska pouka prosvjetljuje i učvršćuje vjeru, hrani život Kristovim duhom, vodi k svjesnom i aktivnom sudjelovanju u liturgijskom misteriju<sup>17</sup> i potiče na apostolsko djelovanje. Crkva visoko cijeni i nastoji svojim duhom prožeti i usavršiti ostala sredstva koja pripadaju zajedničkoj baštini čovječanstva a koja mnogo pomažu izgradnji duha i odgoju ljudi, kao što su sredstva društvenog saobraćaja,<sup>18</sup> mnogovrsna udruženja za kulturu duha i tijela, organizacije mladih a posebno škole.

## Značenje škole

5. Između svih odgojnih sredstava posebnu važnost ima škola.<sup>19</sup> Ona snagom svoje misije neumorno ide za tim da izgrađuje intelektualne sposobnosti, razvija pravilno rasuđivanje, uvodi u kulturnu baštinu koja je primljena od prošlih generacija, razvija smisao za vrednote i sprema za profesionalni život. Među učenicima različitih sposobnosti i društvenog položaja škola uspostavlja prijateljski odnos i stvara dispoziciju za bolje međusobno razumijevanje. Osim toga škola predstavlja na neki način centar u čijem naporu i uspjehu trebaju sudjelovati: obitelji, učitelji, svakovrsne ustanove koje promiču kulturni, građanski i vjerski život te država i cijelo ljudsko društvo.

Doista imaju lijepo a i odgovorno zvanje oni koji pomažu roditeljima u njihovoj službi i predstavljaju ljudsku zajednicu prihvaćajući odgojiteljsku službu u školama. Ovo zvanje zahtijeva posebne kvalitete duha i srca, brižnu pripremu i trajnu spremnost na obnovu i prilagođivanje.

## Dužnosti i prava roditelja

6. Roditelji, koji imaju prvu i neotuđivu dužnost i pravo odgajati djecu, trebaju biti potpuno slobodni u izboru škole. Javna vlast, koja ima dužnost štiti i braniti slobodu građana – imajući u vidu pravednu raspodjelu dobara – treba bdjeti da se državna subvencija školama tako razdijeli kako bi roditelji mogli svojoj djeci po savjesti zaista slobodno izabrati škole.<sup>20</sup>

Uostalom, dužnost je države da svim građanima omogući odgovarajuće učešće u kulturi i da se dolično sprema za obavljanje svojih građanskih dužnosti i prava. Sama država treba štiti pravo djece na doličan odgoj, bdjeti nad sposobnošću učitelja i kvalitetom studija. Ona se mora brinuti za zdravlje učenika i uopće promicati cijeli prosvjetni rad, imajući pred očima princip supsidijarnosti; stoga neka isključi svaki monopol na škole, koji se protivi

naravnim pravima ljudske osobe, napretku i širenju kulture, miroljubivoj zajednici građana i pluralizmu koji postoji u mnogim današnjim državama.<sup>21</sup>

Sveti Sabor potiče kršćane da svesrdno pomažu one koji nastoje pronaći prikladne metode odgoja i nastavne planove ili izgrađuju učitelje koji će biti sposobni odgajati mladež. Vjernici neka po udruženjima roditelja nadasve podupiru cijeli rad škole, a posebno moralni odgoj koji joj je povjeren.<sup>22</sup>

## Moralni i religiozni odgoj u sve škole

7. Crkva treba biti prisutna svojom ljubavlju i pomoći i među onima koji se odgajaju u nekatoličkim školama, jer je svjesna veoma ozbiljne dužnosti da mora bdjeti nad moralnim i vjerskim odgojem sve svoje djece. Tu će biti prisutna životnim svjedočenjem onih koji djecu uče i vode, apostolskim radom učenika<sup>23</sup> i pogotovu službom svećenika i laika koji im predaju nauku spasenja, primjereno njihovoj dobi i prilikama i ujedno im pružaju duhovnu pomoć prikladnim sredstvima već prema okolnostima vremena i mjesta.

Crkva podsjeća roditelje na njihovu tešku dužnost da sve urede, pa i zahtijevaju, da im se djeca mogu tim sredstvima okoristiti, kako bi mogla jednako napredovati i u kršćanskom i u profanom obrazovanju. Zato Crkva visoko cijeni one vlasti i građanska udruženja koja, zbog pluralizma današnjeg društva i zbog potrebne vjerske slobode, pomažu obiteljima da mogu u svim školama svojoj djeci osigurati odgoj usklađen s njihovim moralnim i vjerskim načelima.<sup>24</sup>

## Katoličke škole

8. Prisutnost Crkve na području škola očituje se posebno u katoličkoj školi. Ona ništa manje ne teži za kulturnim obrazovanjem i ljudskim razvojem mladeži negoli druge škole. Njezin je poseban zadatak da u školskoj zajednici stvara ambijent koji će biti prožet duhom evanđeoske slobode. Ona pomaže mladim ljudima da u izgradnji svoje osobnosti rastu u duhu novoga stvorenja, što su postali na krštenju. Konačno, usmjerava cijelu ljudsku kulturu prema poruci spasenja, tako da svjetlo vjere obasjava spoznaje o svijetu, životu i čovjeku, koji učenici postepeno stječu.<sup>25</sup> I tako katolička škola, otvarajući se adekvatno zahtjevima novog vremena, odgaja svoje učenike kako će uspješno promicati dobro zemaljske zajednice i u isto vrijeme pripravlja ih za službu širenja Božjeg Kraljevstva da živeći uzornim apostolskim životom postanu kao spasonosni kvasac ljudskog društva.

Budući da katolička škola može toliko pridonijeti izvršenju misije Božjeg naroda i koristiti dijalogu između Crkve i ljudske zajednice na njihovo obostrano dobro, ona i u današnje vrijeme ima veoma važno značenje. Radi toga ovaj Sveti Sabor ponovno proglašava da Crkva ima pravo slobodno osnivati škole bilo koje vrste ili stupnja i njima upravljati, kao što je već proglašeno u mnogim dokumentima njezinog Učiteljstva<sup>26</sup> dozivajući na taj način u pamet da ostvarenje tog prava mnogo pridonosi zaštiti slobode savjesti i roditeljskog prava a također i samom kulturnom napretku.

Neka učitelji budu svjesni toga kako u najvećoj mjeri o njima ovisi koliko će katolička škola ostvariti svoje planove i inicijative.<sup>27</sup> Zato moraju nastojati da steknu i svjetovno i vjersko znanje, ovjereno odgovarajućim titulama, i da raspoložu odgojnim metodama suvremene pedagogike. Povezani ljubavlju međusobno i s učenicima te prožeti apostolskim duhom, neka

svjedoče i životom i naukom za jednog Učitelja — Krista. Naročito trebaju surađivati s roditeljima. Zajedno s njima neka u cjelokupnom odgoju vode brigu o razlici spolova i o vlastitom cilju pojedinog spola u obitelji i društvu, kako to određuje božanska providnost. Neka učenike potiču na osobni rad i nakon završetka studija neka im pomažu savjetom i prijateljstvom i osnivanjem posebnih organizacija prožetih istinskim crkvenim duhom. Sveti Sabor izjavljuje, da je služba ovih učitelja pravi apostolat, koji je u naše vrijeme veoma koristan i potreban a ujedno predstavlja pravo služenje društvu.

Katoličke roditelje upozorava, da svoju djecu po mogućnosti daju na odgoj u katoličke škole, koje trebaju uzdržavati prema svojim silama i s njima surađivati na dobro svoje djece.<sup>28</sup>

## Različite vrste katoličkih škola

9. Prema ovom idealu katoličke škole treba po mogućnosti uskladiti sve škole koje na bilo koji način ovise o Crkvi, iako katolička škola može poprimiti različite oblike prema prilikama mjesta.<sup>29</sup> Crkva gaji posebne simpatije prema onim katoličkim školama, naročito na teritoriju mladih Crkava koje pohađaju i učenici nekatolici.

Uostalom, pri osnivanju i vođenju katoličkih škola treba voditi računa o potrebama današnjeg doba. Zato, dok se i dalje mora voditi briga o osnovnim i srednjim školama, koje postavljaju temelj odgoja, posebnu pozornost treba posvetiti i onim školama, koje su u današnje doba sve potrebnije, kao što su profesionalne<sup>30</sup> i tehničke škole, instituti za formaciju odraslih, za promicanje socijalne pomoći i instituti za one koji zbog prirodnog defekta trebaju posebnu pomoć, škole za spremanje učitelja za vjersku pouku i za druge oblike odgojne djelatnosti.

Sveti Sabor uvelike potiče pastire Crkve i sve vjernike da pomažu katoličke škole ne bojeći se nikakvih žrtava, kako bi što bolje ispunile svoj zadatak, te da se posebno zauzimaju za siromašne, za one koji su lišeni obiteljske ljubavi i oslona ili su daleko od milosti vjere.

## Katolički fakulteti i sveučilišta

10. Isto se tako pomnjivo Crkva brine za visoke škole, naročito za sveučilišta i fakultete. Štoviše, u onima koje o njoj ovise sistematski nastoji da se pojedine discipline razvijaju prema vlastitim principima, vlastitom metodom i sa slobodom koja je potrebna za znanstveno istraživanje. Tako se njihove spoznaje sve više produbljuju, i uzevši najsavjesnije u obzir nova pitanja i rezultate istraživanja današnjice uviđa se kako teže za jednom istinom. U tome te škole slijede stope crkvenih učitelja, posebno svetog Tome Akvinskog.<sup>31</sup> Promičući viši stupanj kulture kršćanski će duh tako biti javno, trajno i opće prisutan a učenici ovih instituta postat će zaista ljudi znanosti, spremni da u društvu preuzmu važne službe a u svijetu da budu svjedoci vjere.<sup>32</sup>

Na katoličkim sveučilištima gdje nema teološkog fakulteta treba da postoji institut ili katedra teologije, gdje će se držati predavanja koja mogu slijediti i laici. Budući da znanosti napreduju naročito specijalnim istraživanjima strogo znanstvenog karaktera, na katoličkim sveučilištima i fakultetima treba nadasve gajiti institute koji će služiti prvenstveno promicanju znanstvenog istraživanja.

Sveti Sabor veoma preporuča da se katolička sveučilišta i fakulteti primjereno rasporede po različitim krajevima svijeta i da se ne ističu brojem nego znanstvenim radom. Neka njihova vrata budu otvorena nadarenima studentima, makar bili i siromašni, a napose onima koji dolaze iz novonastalih nacija.

Budući da je sudbina društva i same Crkve tijesno povezana s razvojem studenata viših škola,<sup>33</sup> neka crkveni pastiri ne vode brigu o duhovnom životu studenata samo na katoličkim sveučilištima. Vodeći brigu o duhovnoj formaciji sve svoje djece, neka se — uz svrsishodno savjetovanje s biskupima — pobrinu da i uz nekatolička sveučilišta postoje katolički sveučilišni domovi i centri, u kojima će pažljivo izabrani i spremljeni svećenici, redovnici i laici pružati trajnu duhovnu i intelektualnu pomoć sveučilišnoj mladeži. Darovitije studente, bilo na katoličkim ili drugim sveučilištima, koji pokazuju i istraživačke sposobnosti, treba posebno izobraziti i osposobiti za preuzimanje nastavničke službe.

## Teološki fakulteti

11. Crkva mnogo očekuje od djelatnosti teoloških fakulteta.<sup>34</sup> Njima povjerava veoma odgovornu dužnost, da spremaju svoje studente ne samo za svećeničku službu nego osobito da preuzmu službu predavača na katedrama viših crkvenih studija, da samostalnim radom unapređuju znanost ili da preuzmu odgovornije službe intelektualnog apostolata. Ovi fakulteti trebaju vršiti temeljita istraživanja na raznim područjima teologije, tako da bi se došlo do sve dubljeg razumijevanja Objave, da bi se što potpunije otkrila baština kršćanske mudrosti naslijeđena od otaca, da bi se promicao dijalog s odijeljenom braćom i s nekršćanima te da bi se našao odgovor na pitanja koja postavlja napredak znanosti.<sup>35</sup>

Zato neka crkveni fakulteti, izvršivši potrebnu reformu svojih zakona, energično promiču teološke znanosti i one koje su s njima povezane. Primjenjujući suvremene metode i pomoćna sredstva neka svoje slušatelje uvode u dublja istraživanja.

## Neophodnost usklađenosti na području školstva

12. Budući da je suradnja na dijecezanskom, nacionalnom i internacionalnom planu svakim danom sve hitnija i realnija, a i u školstvu se pokazuje veoma potrebna, svim silama treba nastojati da se katoličke škole svrsishodno koordiniraju te da se promiče suradnja između njih i drugih škola. Takvu suradnju traži dobro cijele ljudske zajednice.<sup>36</sup>

Jača koordinacija i zajednički rad, napose na području akademskih instituta, urodit će i obilnijim plodom. Neka na svakom sveučilištu fakulteti pružaju jedni drugima međusobnu pomoć, koliko to dopušta njihova narav. Neka i sama sveučilišta stupe u užu suradnju zajednički organizirajući internacionalne kongrese, podjeljujući među sobom razna područja znanstvenog istraživanja, priopćavajući jedna drugima svoja otkrića, razmjenjujući povremeno među sobom profesore i razvijajući sve inicijative koje mogu doprinijeti većoj međusobnoj suradnji.

## Zaključak

Sveti Sabor ozbiljno potiče mlade ljude da budu svjesni golema značenja odgojne službe te budu spremni preuzeti je velikodušno, posebno u onim krajevima u kojima je ona u krizi zbog nedostatka učitelja.

Sveti Sabor zahvaljuje svećenicima, redovnicima, redovnicama i laicima koji se evanđeoskim samoprijegorom posvećuju uzvišenoj službi odgoja i rada u školama bilo koje vrste ili stupnja. Potiče ih da velikodušno ustraju u preuzetoj službi i da se u pedagoškom umijeću i znanstvenom radu toliko ističu u formiranju učenika Kristovim duhom da bi promicali ne samo unutarnju obnovu Crkve nego da bi sačuvali i proširili njezinu blagotvornu prisutnost u suvremenom svijetu, napose među intelektualcima.

*Sve ovo u cjelini i u pojedinostima što je u ovoj deklaraciji određeno prihvatit će oci presvetoga Sabora. I mi — apostolskom vlašću od Krista nam predanom — sve to, zajedno s časnim ocima, u Dubu Svetom odobravamo, odlučujemo i određujemo te zapovijedamo da to što je saborski određeno na slavu Božju bude proglašeno.*

U Rimu, kod Sv. Petra, dne 28. listopada godine 1965.

Ja, PAVAO, biskup katoličke Crkve  
(slijede potpisi Otaca)

## Bilješke

<sup>1</sup> Među mnogim dokumentima koji govore o važnosti odgoja posebno vidi: BENEDICTUS XV, Ep. Apost. *Communes Litteras*, 10 apr. 1919: AAS 11 (1919) str. 172.

PIUS XI, Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri*, 31 dec. 1929: AAS 22 (1930) str. 49—86.

PIUS XII, Alloc. ad Iuvenes A. C. I., 20 apr. 1946: *Discorsi e Radio-messaggi VIII*, str. 53—57.

— Alloc. ad Patres familias Galliae, 18 sept. 1951: *Discorsi e Radio-messaggi XIII*, str. 241—245. IOANNES XXIII, Nuntius tricesimo exacto anno ex quo Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri editae sunt*, 30 dec. 1959: AAS 52 (1960) str. 57—59.

PAULUS VI, *Allocutio ad sodales F. I. D. A. E.* (Federazione Istituti Dipendenti dali' Autorita Ecclesiastica), 30 dec. 1963: *Encicliche e Discorsi di S. S. Paolo VI I*, Roma 1964, str. 601—603. Povrh toga treba pogledati *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando, series I, Antepreparatoria*, vol. III, str. 363—364, 370—371, 373—374.

<sup>2</sup> Usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Mater et Magistra* 15 maii 1961: AAS 53 (1961) str. 413, 415—417, 424.

— Litt. Encycl. *Pacem in terris*, 11 apr. 1963: AAS 55 (1963) str. 278 sl.

<sup>3</sup> Usp. Opću deklaraciju o ljudskim pravima (Declaration des droits de l' homme) što ju je 10. prosinca 1948. izglasala Generalna skupština Ujedinjenih Naroda; usp. i Declaration des droits de l' enfant, 20 nov. 1959; Protocole additionnel a la convention de sauvegarde des droits de l' homme et des libertes fondamentales, Paris, 20 mars 1952; o navedenoj Općoj deklaraciji o ljudskim pravima usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Pacem in terris*, 11 apr. 1963: AAS 55 (1963) str. 295 sl.

<sup>4</sup> Usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, 15 maii 1961: AAS 53 (1961) str. 402. CONC. VAT. II, *Constitutio Dogmatica De Ecclesia*, n. 17: AAS 57 (1965) str. 21; Schema Constitutionis Pastoralis De Ecclesia in mundo huius temporis (1965), passim.

<sup>5</sup> PIUS XII, Nuntius radiophonicus datus 24 dec. 1942: AAS 35 (1943) str. 12, 19. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Pacem in terris*, 11 apr. 1963: AAS 55 (1963) str. 259 sl. Usp. i Deklaracije o čovjekovim pravima spomenute u bilješci 3.

<sup>6</sup> Usp. PIUS XI, Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri*, 31 dec. 1929: AAS 22 (1930) str. 50 sl.

<sup>7</sup> Usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Mater et Magistra* 15, maii 1961: AAS 53 (1961) str. 441.

<sup>8</sup> Usp. PIUS XI, Litt. Encycl. *Div. Illius Magistri*, n. mj. str. 83.

<sup>9</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Constitutio dogm. De Ecclesia*, br. 36: AAS 57 (1965) str. 41 sl.

<sup>10</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Schema Decreti De Apostolatu Laicorum*, (1965) br. 12.

<sup>11</sup> Usp. PIUS XI, Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri*, n. mj. str. 59 sl;

Litt. Encycl. *Mit brennender Sorge*, 14 martii 1937: AAS 29 (1937) str. 164 sl.

PIUS XII, *Allocutio ad primum congressum nationalem Consociationis Italicae Magistrorum catholicorum (A.I.M.C.)*, 8 sept. 1946: *Discorsi e Radiomessaggi VIII*, str. 218.

<sup>12</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Constitutio dogmatica De Ecclesia*, br. 11 i 35: AAS 57 (1965) str. 16, 40 sl.

<sup>13</sup> Usp. PIUS XI, Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri*, n. mj. str. 63 sl.

PIUS XII, Nuntius radiophonicus datus 1 junii 1941; AAS 33 (1941) str. 200; *Allocutio ad primum Congressum nationalem Consociationis Italicae Magistrorum catholicorum*, 8 sept. 1946: *Discorsi e Radiomessaggi VIII*, str. 218.

O principu supsidijarnosti usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Pacem in terris*, 11 apr. 1963: AAS 55 (1963) str. 294.

<sup>14</sup> Usp. PIUS XI, Litt. Encycl. *Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 53 sl., 56 sl.

— Litt. Encycl. *Non abbiamo bisogno*, 29 iunii 1931: AAS 23 (1931) str. 311 sl.

PIUS XII, Litt. Secretariae Status ad XXVIII Hebdomadam Soc. Ital. 20 sept. 1955: *L'Osservatore Romano*, 29. sept. 1955.

<sup>15</sup> Crkva hvali one civilne, mjesne, narodne i međunarodne vlasti koje, svjesne gorućih potreba današnjeg vremena, nastoje svim silama da svi narodi postanu dionici potpunijeg odgoja i ljudske kulture. Usp. PAULUS VI, *Allocutio coram Foederatarum Nationum Coetu generali*, 4 oct. 1965: *L'Osservatore Romano*, 6 oct. 1965.

<sup>16</sup> Usp. PIUS XI, Motu proprio *Orbem Catholicum*, 29 iunii 1923: AAS 15 (1923) str. 327—329; *Decretum Provide sane*, 12 ian. 1935: AAS 27 (1935) str. 145—152. CONC. VAT. II, *Decretum De pastoralis Episcoporum munere in Ecclesia*, br. 13 i 14.

<sup>17</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Constitutio De sacra Liturgia*, br. 14: AAS 56 (1964) str. 104.

<sup>18</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Decretum De instrumentis communicationis socialis*, br. 13. i 14: AAS 56 (1964) str. 149.

<sup>19</sup> Usp. PIUS XI, *Utt. Encycl. Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 76:

PIUS XII, *Allocutio ad Associationem Magistrorum Catholicorum Bavariae*, 31 dec. 1956: *Discorsi e Radiomessaggi XVIII*, str. 746.

<sup>20</sup> Usp. CONC. PROV. CINCINNATENSE III, a. 1861: *Collatio Lacensis*, III, col. 1240, c/d; PIUS XI, *Litt. Encycl. Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 60, 63 sl.

<sup>21</sup> Usp. PIUS XI, *Litt. Encycl. Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 63: *Litt. Encycl. Non abbiamo bisogno*, 29 iunii 1931: AAS 23 (1931) str. 305.

PIUS XII, *Litt. Secretariae Status ad XXVIII Hebdomadam Soc. Ital.*, 20 sept. 1955: *L'Osservatore Romano*, 29 sept. 1955.

PAULUS VI, *Allocutio ad Associationem Christianam Operariorum Italiae (A. C. L. I.)*, 6 oct. 1963: *Encicliche e Discorsi di Paolo VI I*, Roma 1964, str. 230.

<sup>22</sup> Usp. IOANNES XXIII, *Nuntius tricesimo exacto anno ex quo Litt. Encycl. Divini Illius Magistri editae sunt*, 30 dec. 1959: AAS 52 (1960) str. 57.

<sup>23</sup> Crkva mnogo drži do apostolskog djelovanja koje u tim školama mogu vršiti katolički učitelji i učenici. Usp. CONC. VAT. II, *Schema Decreti De Apostolatu Laicorum* (1965), br. 12 i 16.

<sup>24</sup> Usp. CONC. VAT. II, *Schema Declarationis De Libertate Religiosa* (1965), br. 5.

<sup>25</sup> Usp. CONC. PROV. WESTMONASTERIENSE I, a. 1852: *Collatio Lacensis*, III, col. 1334, a/b — PIUS XI, *Litt. Encycl. Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 77 sl.

— PIUS XII, *Allocutio ad Associationem Magistrorum Catholicorum Bavariae*, 31 dec. 1956: *Discorsi e Radiomessaggi XVIII*, str. 746. — PAULUS VI, *Allocutio ad sodales F. I. D. A. E. (Federazione Istituti Dipendenti dall' Autorita Ecclesiastica)*, 30 dec. 1963: *Encicliche e Discorsi di Paolo VI I*, Roma 1964, str. 602 sl.

<sup>26</sup> Usp. naročito dokumente navedene pod bilj. 1; osim toga ovo pravo Crkve proglašuju mnogi pokrajinski sabori i najnovije deklaracije brojnih biskupskih konferencija.

<sup>27</sup> Usp. PIUS XI, *Litt. Encycl. Divini Illius Magistri*, n. mj., str. 80 sl. — PIUS XII, *Allocutio ad Consociationem (U. C. I. I. M.)*, 5 sept. 1959: *Discorsi, Messaggi, Colloqui I*, Roma 1960, str. 427—431.

<sup>28</sup> Usp. PIUS XII, *Allocutio ad Consociationem Cathol. Italicam Magistrorum scholarum secundariorum (U. C. I. I. M.)*, 5 ian. 1954, n. mj., str. 555.

<sup>29</sup> Usp. PAULUS VI, *Allocutio ad Officium Internationale Educationis Catholicae (O. I. E. C.)*, 25 febr. 1964: *Encicliche e Discorsi di Paolo VI II*, Roma 1964, str. 232.

<sup>30</sup> Usp. PAULUS VI, *Allocutio ad Associationem Christianam Operariorum Italiae (A. C. L. I.)*, 6. oct. 1963: *Encicliche e Discorsi di Paolo VI I*, Roma 1964, str. 229.

<sup>31</sup> Usp. PAULUS VI, *Allocutio coram VI Congressu Thomistico Internationali*, 10 sept. 1965: *L'Osservatore Romano*, 13—14 sept. 1965.

<sup>32</sup> Usp. PIUS XII, *Allocutio ad magistros et alumnos Institutorum Superiorum Catholic. Galliae*, 21 sept. 1950: *Discorsi e Radiomessaggi XII*, str. 219—221; *Litterae ad XXII Congressum »Pax Romana«*, 12 aug. 1952: *Discorsi e Radiomessaggi XIV*, str. 567—569. — IOANNES XXIII, *Allocutio ad Foederationem Universitatum Catholicarum*, 1 apr. 1959: *Discorsi, Messaggi, Colloqui I*, Roma, 1960, str. 226—229. — PAULUS VI, *Allocutio ad Senatum Academicum Universitatis Catholicae Mediolanensis* 5 apr. 1964: *Encicliche e Discorsi di Paolo VI II*, Roma 1964, str. 438—443.

<sup>33</sup> Usp. PIUS XII, *Allocutio ad Senatum Academicum et alumnos Universitatis Romanae*, 15 iunii 1952: *Discorsi et Radiomessaggi XIV*, str. 208: »Upravljanje sutrašnjim društvom položeno je u prvom redu u duh i srce današnjih sveučilištaraca«.

<sup>34</sup> Usp. PIUS XI, *Constitutio Apostolica Deus Scientiarum Dominus*, 24 maii 1931: AAS 23 (1931) str. 245—247.

<sup>35</sup> Usp, PIUS XII, Litt. encycl. *Humani Generis*, 12 aug. 1950: AAS 42 (1950) str. 568 sl., 578. — PAULUS VI, Litt. Encycl. *Ecclesiam Suam*, Pars III, 6 aug. 1964: AAS 56 (1964) str. 637—659. — CONC. VAT. II, Decretum *De Oecumenismo*: AAS 57 (1965) str. 90—107.

<sup>36</sup> Usp. IOANNES XXIII, Litt. Encycl. *Pacem in terris*, 11 apr. 1963: AAS 55 (1963) str. 284 i passim.